

Kunst uit het illegale circuit

Charlotte E. van Rappard-Boon De Nederlandse musea kopen geen voorwerpen meer aan waarvan de herkomst onduidelijk is. Hiermee willen ze de illegale handel in kunstvoorwerpen tegengaan. Internationale wet- en regelgeving lijkt noodzakelijk om die handel aan banden te leggen. De officiële kunsthandel is daar echter fel tegen. Charlotte Van Rappard-Boon nuanceert de verschillende standpunten.

Sommige morele kwesties lijken op het eerste gezicht zo eenvoudig dat het nauwelijks de moeite waard is om er aandacht aan te besteden. Maar bij nadere beschouwing nemen zij meer en meer de vorm aan van een gordiaanse knoop, waarbij iedere poging tot ontrafeling leidt tot een verdichting van het probleem. Zo is het ook met de teruggave van illegaal uitgevoerde cultuurschatten, een term waaronder niet alleen kunstvoorwerpen worden verstaan, maar ook voortbrengselen van kunstnijverheid en de resultaten van archeologische opgravingen. Het lijkt simpel om - met grote woorden als 'culturele genocide' - de teruggave te eisen van wat het rijke Noordwesten 'roof' uit het arme Zuidoosten, voornamelijk Afrika, Zuidoost-Azië, Zuid-Amerika en sinds enige jaren ook Oost-Europa. Maar hoe efficiënt is de bescherming die de landen waaruit cultuurbezit geroofd wordt, aan hun eigen cultuur kunnen bieden? Bevordert

vrije handel in kunstvoorwerpen juist niet dat mensen meer begrip hebben voor elkaars cultuur?

Rol van de musea

De volkenkundige musea in Europa en Amerika verzamelden - vaak door middel van specifiek daarop gerichte expeditie - zoveel mogelijk dagelijkse en religieuze voorwerpen uit andere culturen om bij terugkeer in het museum minutieus een cultuur na te bouwen en daarmee begrip te kweken voor verre naasten. Pas de laatste jaren begint er een kentering te komen in deze grenzeloze verzameldrift. Musea namen het besluit om geen voorwerpen meer te verzamelen die nog dagelijks worden gebruikt, zoals de ploeg waarmee de landbouwer nog het land bewerkt en het godenbeeld dat nog wordt aanbeden. Door dergelijke voorwerpen mee te nemen of aan te kopen wordt de cultuur ontworpen die men nu juist in zijn

oorspronkelijke vorm wil bestuderen. Westerse musea en wetenschappers zijn zich bewust geworden van het belang om archeologische vindplaatsen te bewaken en de lokale bevolking op te voeden tot waardering van hun eigen verdwijnende culturen en tradities.

Inmiddels zijn de volkenkundige musea alweer een stap verder, zij voeren nu een beleid dat de illegale handel in cultuurgoederen moet tegengaan. Nederlandse musea hebben onderling besloten geen voorwerpen meer aan te kopen waarvan de herkomst onduidelijk is. Ook lobbyen ze in Den Haag opdat Nederland toetreedt tot het Unidroit-verdrag, dat in 1995 is ontworpen en dat de opvolger moet worden van het door Nederland en andere kunstmarktlanden, zoals Engeland en Duitsland, nimmer geratificeerde Unesco-verdrag van 1970. Het Unidroit-verdrag beoogt de teruggave van illegaal uitgevoerde cultuurgoederen.

Internationale verdragen

Nederland heeft in 1984 de *Wet tot behoud van Cultuurbezit* aangenomen, bedoeld om zowel het eigen nationale cultuurbezit te beschermen als om toetreding tot het Unesco-verdrag van 1970 mogelijk te maken. Om redenen die nooit geheel duidelijk zijn geworden is Nederland niet tot dit verdrag toegetreden. Harry Leytens beschrijft in *Illicit traffic in cultural property* (1996) de werking van dit Unesco-verdrag. Die beschrijving en de uiteenzetting over de code van het International Council of Museums (ICOM) leidt tot een opsomming van goede intenties in hetzelfde boek.¹ De complexiteit van de dagelijkse praktijk, waar economische nood mensen drijft tot handelingen die wij wellicht onethisch vinden, komt echter niet aan bod. Omdat in de handel in kunstvoorwerpen grote bedragen omgaan en het voor de plaatselijke bevolking vaak een van de weinige mogelijkheden is om wat extra geld

te verdienen, zal er - alle maatregelen ten spijt - een uitstroom van cultuurgoederen uit de armere landen blijven bestaan.

De roep om die uitstroom een halt toe te roepen door ondertekening van internationale verdragen die de teruggave van cultuurgoederen regelen, is volkomen begrijpelijk en terecht. Maar er is ook een andere kant aan de medaille. De te verwachten bezwaren die de internationale kunsthandel heeft tegen vergaande wet- en regelgeving in de exporterende landen zijn wel degelijk gefundeerd. Wetgeving die de uitvoer van vrijwel alle kunst- en archeologische voorwerpen verbiedt, werkt voornamelijk contraproductief. Er ontstaat een uitgebreid illegaal circuit, dat de herkomst van de voorwerpen aan de openbaarheid onttrekt, waardoor hun nut voor de wetenschap drastisch vermindert. Matigheid in regelgeving gepaard gaande met effectieve interne controle op handel en opgravingen is noodzakelijk, wil enig systeem van internationale regelgeving nut hebben.²

Uiteenlopende standpunten

Op 26 maart 1995 belegden de verschillende verantwoordelijke ministeries - Justitie, Buitenlandse Zaken en Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen - een hoorzitting met de betrokken partijen, zoals de handel en de musea. Maar al ruim vóór deze datum waren de verschillende standpunten verscherpt en polariserend naar buiten gebracht. Kunsthandelaren hadden pers en musea bestookt met brieven waarin een overdreven voorstelling werd gegeven van de gevolgen die het ondertekenen van het Unidroit-verdrag zou hebben. Musea hadden kamervragen laten stellen die leidden tot een kamerbreed aangenomen motie, waarin het kabinet werd opgeroepen het verdrag te ratificeren. Aanleiding tot de kamervragen was de vondst

door de douane van twee beelden afkomstig van het tempelcomplex Angkor Vat in Cambodja, dat voorkomt op de wereldranglijst van monumenten van de Unesco.

Ten tijde van de hoorzitting was het noodzakelijke klimaat, waarin op rustige, rationele en constructieve wijze met elkaar wordt gediscussieerd over de doeltreffendheid van eventueel te nemen maatregelen, afwezig. De tegenstelling in standpunten was te ver doorgevoerd. De kwaliteit van de discussie zou gebaat zijn bij onderzoek naar de procedures van landen waar vergelijkbare verdragen geldig zijn, zoals bijvoorbeeld de verdragen tussen de Verenigde Staten en verscheidene Zuid-Amerikaanse landen. Dan zal blijken dat - ook al vanwege de ingewikkeldheid én de kostbaarheid ervan - landen alleen maar procedures aanspannen als het topstukken uit het culturele erfgoed betreft. De suggestie van de handel in Nederland dat iedere potscherf of masker zal worden betwist, lijkt me (te) ver gezocht. Tegelijkertijd is het beschamend dat het anno 1996 nog steeds mogelijk was op de The European Fine Arts Fair (TEFAF) in Maastricht een beeldje uit de Nokcultuur uit Mali te kopen waarvan iedereen weet dat het alleen maar illegaal kan zijn geëxporteerd.

Nederlands voortouw?

Op dit moment ziet het ernaar uit dat de meeste westerse - importerende - landen het Unidroit-verdrag niet zullen ratificeren. Of Nederland zal toetreden is nog de vraag. Het ministerie van Justitie is wel al bezig met de implementatiewetgeving voor toetreding tot het verdrag. Toetreding van Nederland heeft een voorbeeldfunctie voor de ons omringende kunstmarktlanden, de Verenigde Staten en Japan, zo redeneert Justitie. Anderen - ook bij de overheid en in de politiek - pleiten ervoor Nederland niet te zeer in een geïsoleerde positie te plaatsen en eerst te proberen binnen de

Europese Unie consensus te verkrijgen. Dat is wel wat laat, want overeenstemming had natuurlijk al destijds bij de onderhandelingen over het verdrag moeten bestaan. Zowel de Europese Commissie als de voorzitter (destijds Frankrijk) hebben toen nagelaten ervoor te zorgen dat de landen van de Europese Unie eendrachtig optraden.

Anno 1997 nemen niet alleen de musea en de overheid maar ook de handelaren een genuanceerder standpunt in. Enkele ernstige gevallen van illegale kunstexport³ die uitvoerig in de pers zijn besproken, hebben aangetoond dat ook de serieuze kunsthandel met het illegale circuit in aanraking kan komen. In maart 1997 confereert de kunsthandel over het probleem en de eigen gedragscode tijdens de grote TEFAF-beurs te Maastricht. Het is te hopen dat daar het voorstel tot een eigen gedragscode wordt gedaan.

Noten

1. *Illicit traffic in cultural property: museums against pillage*; ed. by H. Leyten. Amsterdam, 1995. In dit boek geeft Harry Leyten, voormalig conservator Afrika van het Tropenmuseum, een overzicht van de internationale verdragen over cultureel erfgoed.
2. Het zou goed zijn als in dit verband eens werd gekeken naar de effecten van de Overeenkomst inzake de internationale handel in bedreigde en in het wild levende dier- en plantensoorten (Washington, 1973), waarvan de problematiek, tot en met het prijsopdrijvende effect van de internationale regelgeving vergeleekbaar is.
3. De ernstige gevallen: in Amerika de terracotta kop met ingelegde granaatstenen ogen gekocht door het Metropolitan Museum in New York, in Nederland de uit Cyprus ontvreemde iconen uit de kerk van het Antiphonitisklooster en de door de douane en de Inspectie Cultuurbezit onderschepte beelden afkomstig uit de Bantay Chmar tempel uit het Ankor Vat-gebied in Cambodja.

Bibliografische gegevens

Rappard-Boon, C.E. van (1997) 'Kunst uit het illegale circuit'. In: *Boekmancahier*, jrg. 9, nr. 31, 63-65.

Charlotte B. van Rappard-Boon

(kunsthistorica) was in 1997 hoofdinspecteur cultuurbezit voor het ministerie van OCenW en tevens specialist Japanse prentkunst.